

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

پرورش و نگهداری دام و طیور از نظر قرآن و احادیث

راضیه فخرایی مطلق^{۱*}، ابوذر احمدی^۲

به ترتیب دانشجوی سابق کارشناسی ارشد زراعت دانشگاه رامین خوزستان، دانشجوی کارشناسی ارشد بیماری شناسی گیاهی

دانشگاه آزاد صدرا شیراز

R.fakhraei88@yahoo.com

چکیده

خداوند حکیم دنیا را با نظم و قوانین خاصی آفریده و ارتباط بین موجودات به گونه ای است که بقای آنها در گرو ارتباط سالم، رقابت و یا همزیستی با یکدیگر می باشد. حیوانات، بخش عظیمی از موجودات زنده جهان را تشکیل می دهند و در خلقت آنها رازهای بی شماری نهفته است که تدبیر در حالشان ما را بیشتر به بزرگی و حکیم بودن کردگار مهربان آگاه می سازد. امروزه اهمیت دادن به حقوق حیوانات در میان جوامع بشری از توجه خاصی برخوردار است. دین بزرگ اسلام هزار و چهارصد سال پیش به این مسأله توجه ویژه ای نموده است؛ حال آنکه انجمن های حمایت از حقوق حیوانات در دنیا چند سالی بیش نیست که به این مسأله توجه کرده اند. از میان این حیوانات، حیوانات اهلی که به وسیله ما انسان ها پرورش می یابند منافع بسیاری را در برداشته و از زمان گذشته تا کنون نگهداری و پرورش دام های اهلی و طیور یکی از پسنندیده ترین شغل ها به شمار می آمده است. پیامبر اسلام (ص) نیز از نوزاد حیوان وحشی تا تخم یک پرند و جوجه تازه پای آنها را سفارش به مهربانی می نمودند. با توجه به اهمیت حیوانات و طیور، در این تحقیق به بیان حقوق حیوانات و اصول نگهداری و پرورش آنها در سیره پیشوایان دینی ما و قرآن کریم و همچنین آیاتی در ارتباط با خلقت حیوانات و فواید آنها از زبان قرآن کریم می پردازیم.

واژگان کلیدی: حقوق حیوانات، قرآن کریم، پیامبر اسلام، پرورش حیوانات و طیور

مقدمه

از دیر زمان تا کنون، یکی از پسنندیده ترین شغل ها در میان تمام ملت ها، کشاورزی و دامداری بوده است؛ چنانچه تمام ادیان کشاورزی را شغلی مقدس می دانسته اند. دام توسط انسان ها پرورش یافته و برای تولید غذا، پوشاک، نیروی کار، تفریح و تحقیقات مورد استفاده قرار می گیرد. توجه به حقوق آنها و نحوه صحیح پرورش و نگهداری و دوری از آزار رسانیدن و به سختی انداختن حیوانات باعث می شود که ما بتوانیم به نحو مطلوبی از آنها بهره برده و همچنین رضایت خداوند را نیز کسب کنیم. چرا که حیوانات نیز در این دنیا حقوق مشابهی از سهم هوا، زمین، امنیت و آسایش را دارند و چون خداوند از روح خود نیز در آنها دمیده است به گونه ای امانتی در اختیار ما هستند و این را می طلبد که در نگهداری و تغذیه از آنها طبق دستورات اسلام عمل نماییم و خودسرانه باعث آزار رساندن به آنها نگردیم. نگهداری صحیح از حیوانات و تأمین خوراک و مکان مناسب برای پرورش آنها

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

ضامن سلامتی خود ما بوده و شیر و گوشت مصرفی ما کمتر در معرض باکتری‌های بیماریزا که در نتیجه رعایت نکردن بهداشت دام‌ها انتقال می‌یابند می‌باشد. دین مبین اسلام که دین رأفت و مهربانی است برای همه مخلوقات حقوق خاصی را قرار داده است و برای کوچکترین نیکی به هم نوع خود یا حیوانات ثواب بی‌شماری را برشمرده است. در اسلام به کشاورزی و دامداری، سفارش‌های بسیاری شده است و انبیاء ما نیز خود به آن می‌پرداخته‌اند.

آیات قرآن کریم در مورد حیوانات

خداوند ۵ سوره از قرآن کریم را به نام حیوانات نامگذاری کرده است و در رابطه با حیوانات و فواید آنها و تدبیر در احوالشان آیات زیادی را فرموده است. در سوره مؤمنون خداوند می‌فرماید: و برای شما در مطالعه حال چهارپایان عبرت خواهد بود که از شیر آنها که شکم دارند بشما بیاشامانیم و در آنها برای شما منافع بسیار است و از گوشت آنها نیز (غذاهای گوناگون مأكول) تناول می‌کنید و بر آنها چهارپایان و نیز بر کشتی‌ها در سفر دریا سوار می‌شوید (۱۰). در سوره نحل نیز به اهمیت حیوانات و پرندگان اشاره است و خداوند می‌فرماید: وَ إِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً لَتُسْقِيَكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَ دَمٍ لَبْنَا خَالِصًا سَائِغًا لَكُلِّبَيْنَ (۱۴) و البته برای شما هوشمندان ملاحظه حال چهارپایان همه عبرت و حکمت است که ما از میان سرگین و خون شیر پاک شما را می‌نوشانیم که در طبع همه نوشندگان گواراست (۱۴). و در آیه ۷۹ همین سوره در احوال پرندگان آمده است: أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوْءِ السَّمَاءِ مَا يُمَسِّكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ * آیا در مرغان هوا نمی‌نگرند که در جو آسمان در فرمان اویند و بجز خدا کسی نگهبان آنها نیست در این امر برای اهل ایمان نشانی از قدرت حق پدیدار است (۱۲).

عسل گوارا و شیرین یکی از لذیذترین طعام‌های بدست آمده از جانداران است که در آن شفای بسیاری از بیماری‌هاست. خداوند عادل نیز یکی از سوره‌های قرآن را به این نام نامگذاری کرده است و در وصف زنبور عسل، در سوره نحل در مورد نظم و ترتیبی که زنبور عسل در یافتن شهد گل‌ها و تبدیل آن به عسل دارد آیاتی ذکر شده است که می‌فرماید: "وَ أَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ * ثُمَّ كَلَّمِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْئَلِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ * و خدا به زنبور عسل وحی کرد که از کوه‌ها و درختان و سقف‌های رفیع منزل گیرید * و سپس از میوه‌های شیرین تغذیه کنید و راه پروردگارتان را به اطاعت پیوئید آنگاه از درون آنها شربت شیرینی به‌رنگ‌های مختلف بیرون آید که در آن شفاء مردمانست در این کار نیز آیت قدرت خدا برای متفکران پیداست (۱۴). همانطور که از این آیه برمی‌آید آفرینش زنبور عسل و زندگی جمعی و تولید شهد شیرینی که با حس غریزی خود و قدرت خداوند به‌عمل می‌آورد یکی از نشانه‌های بزرگی و حکیم بودن خداوند است. زندگی منظم و تقسیم کار بین زنبوران و یافتن بهترین شهد گل‌ها حتی از مسیرهای طولانی و اینکه هرگز راه خود را گم نکرده و قدرت مسیریابی آنها، همه نشانه عظمت پروردگار است و قابل تأمل می‌باشد. کندو پاک‌ترین، منظم‌ترین و پرکارترین شهرهای دنیاست و خداوند در مورد زنبور عسل فرموده است که: پروردگار تو به زنبور عسل وحی فرستاد که از کوه‌ها و درختان و سقف‌های رفیع منزل گیرید * و سپس از میوه‌های شیرین تغذیه کنید و راه پروردگارتان را به اطاعت پیوئید آنگاه از درون آنها شربت شیرینی به‌رنگ‌های مختلف بیرون آید که در آن شفاء مردمان است در این کار نیز آیت قدرت خدا برای متفکران پیداست (۱۴).

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

علاوه بر فواید حیوانات در تغذیه انسان، در تولید پوشاک و وسایل منزل نیز از آنها بهره بسیاری برده می شود و در سوره نحل نیز به این موضوع اشاره شده است: **وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَ يَوْمَ إِقَامَتِكُمْ وَ مِنْ أَصْوَابِهَا وَ أَوْبَارِهَا وَ أَشْعَارِهَا أَثْنَا وَ مَتَعًا إِلَى حِينٍ*** و خدا برای سکونت دائم شما منزل هایتان را و (برای سکونت موقت سفر) از پوست چهارپایان خیمه ها را برای شما قرار داد تا وقت حرکت و سکون سبک وزن و قابل انتقال باشد و از پشم و کرک و موی ااثیه منزل و متاع برای شما خلق فرمود تا در حیات دنیا از آن استفاده کنید (۱۳).

اهلی شدن حیوانات

خداوند رحمن، حیوانات را برای آسایش حال بشر به گونه ای آفریده که اگر در خدمت ما انسان ها باشند رام و اهلی بوده و برای تغذیه، سواری و بارکشی از آنها به نحو مطلوبی استفاده نماییم. چرا که اگر مانند درندگان خوی وحشی داشتند از گزند آنها در امان نبودیم و استفاده چندانی از آنها نمی توانستیم ببریم. خداوند در این باره در سوره انعام می فرماید: **وَ الْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا وَ مَنَافِعُ تَأْكُلُونَ وَ لَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَ حِينَ تَسْرَحُونَ وَ تَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَى بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بِالْغَيْهِ إِلَّا بَشِقُ الْأَنْفُسِ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَوُوفٌ رَّحِيمٌ*** چهارپایان را برایتان بیافرید، شما را از آنها حرارت و دیگر سودهاست. از گوشتشان می خورید، چون شب هنگام باز می گردند و بامدادان بیرون می روند نشان تحمل شما، بارهایتان را به شهری که جز به رنج تن بدان نتوانید رسید حمل می کنند، همانا پروردگارتان رؤوف و مهربان است (۵). در سوره یس در مورد رام کردن حیوانات آمده است: **أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ*** و **ذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَ مِنْهَا يَأْكُلُونَ*** و **لَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَ مَشَارِبٌ أَفَلَا يَشْكُرُونَ*** آیا آنها ندیدند که از آنچه با قدرت خود به عمل آورده ایم چهارپایانی برای آنها آفریدیم که آنان مالک آن هستند؟ آنها را رام ایشان ساختیم، هم مرکب آنان از آن است و هم از آن تغذیه می کنند. و برای آنان منافع دیگری در آن حیوانات است و نوشیدنی های گوارایی، آیا با این حال شکرگزاری نمی کنند؟ (۱۵). آفرینش چهارپایان برای یکتا شناسان نشانه قدرت خداست؛ پروردگار چهارپایان را در اختیار بشر قرار داد؛ آنها را داد و ستد کرده از گوشتشان می خورند و از شیرشان می نوشند و برای سواری و کشت و زرع و مسافرت استفاده می کنند. در سوره یس به ذلالتناهم اشاره شده است که در اختیار گذاشتن آنان برای بشر است. حیوانی که زورش به مراتب از بشر بیشتر است چگونه برایش رام شده که اینطور از او بار می کشد و در عین حال سرکشی نمی کند. آیا براستی چنین خدایی را نباید سپاسگذار بود؟! (۱۶). امام علی (ع) در نهج البلاغه می فرماید: پس بزرگ است خداوندی که تمام موجودات او را سجده می کنند. پرندگان رام فرمان اویند و از تعداد پرها و نفس های پرندگان آگاه است. برخی را پرند آبی و گروهی را پرند خشکی آفرید و روزی آنها را مقدر فرمود و اقسام گوناگون آنها را می داند. هر پرند آبی را با نام خاصی فرا خواند و روزی اش را فراهم کرد (۱).

مبانی حقوق حیوانات در قرآن کریم

در قرآن کریم آیات متعددی در مورد حیوانات دیده می شود و بارها به این موضوع اشاره شده است که حیوانات نشانه قدرت الهی و مایه عبرت بشر هستند و در آنها منافع بی شماری برای انسانها قرار داده شده است. در این آیه خدای متعال انسانها را مالک حیوانات خطاب نموده است اما در واگذاری این مالکیت به انسانها، برای حیوانات نیز حقوقی را بر شمرده است و در سوره

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

سجده در این باره می فرماید: آیا ندیدند که ما آب باران را به سوی زمین خشک می رانیم و بوسیله آن زراعت هایی می رویانیم که هم خود و هم چهارپایانشان از آن می خورند؟ آیا باز هم چشم بصیرت نمی گشایند؟ (۷).

علامه شهید دستغیب در تفسیر آیه ۳۱ سوره نحل آورده است که خداوند می فرماید: آیا ندیدند این بشر که خدا به او عقل داده، چه آفریدیم! چهارپایانی که ایشان مالک آنانند، اولاً چگونه آفریدیم و بعد چگونه بشر را بر آن مالک گردانیدیم و مال او کردیم؛ خدا چنین قرار داده است و گرنه کسی که خالق حیوانات است مالک حقیقی، همان خالق اوست و خدا اگر آنرا ملک بشر قرار نمی داد نمی توانست از آن استفاده نماید، خداوند گوسفند را آفرید تا بشر از جهات مختلف از آن استفاده نماید، از گوشت لطیفش بخورد، از شیر و پشمش استفاده نماید عضوی از این حیوان نیست مگر استفاده ای برای بشر دارد (۱۶). وَ لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعَ وَمَشَارِبٌ* چه شرابی لطیف تر از شیر این چهارپایان؛ چه منافی برتر از سواری گرفتن و استفاده از گوشت و پشم آنان (۱۶).

خداوند در سوره فرقان حقوق مشابهی را برای انسان ها و حیوان ها بر شمرده است و فرموده است: تا با آن (آبی که از آسمان فرود آمده) سرزمین مرده را زنده کنیم و آن را به آفریده های خویش، چهارپایان و آدمیان بسیار بنوشانیم (۹) و در مورد نیازهای حیوانات می فرماید: كَلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ* رعی، به معنای چرانیدن است. ارعوا أنعامکم* یعنی دام های خود را به چرا ببرید تا از نباتات رویانیده شده تغذیه کنند (۸). طبق آیات قرآن کریم حیوانات بدلیل داشتن شعور و ادراک در عالم خودشان از حق حیات و وجود مساوی با انسان ها برخوردارند و در سوره انعام آمده است: هیچ جنبنده ای در زمین و هیچ پرنده ای در هوا که با دو بال خویش پرواز می کند نیست مگر اینکه امت هایی مانند شما (نوع بشر) هستند (۴). ما هیچ چیز را در این کتاب (آفرینش، بیان) فرو گذار نکردیم، آن گاه همه به سوی پروردگار خویش محشور می شوند. از این آیه در می یابیم که حیوان ها نیز مانند ما انسان ها در روز قیامت در صحنه محشر حاضر می شوند و اگر حقی از آنها، توسط ما انسان ها و یا حتی توسط خود حیوان ها از آنها ضایع شده باشد، در آن عالم گرفته خواهد شد آیاتی همچون «وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ» (۶) و «ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ» (۴) نیز تأکیدی بر حشر و رستاخیز حیوانات است.

جایگاه حیوانات در سنت پیامبر و اهل بیت (ع)

در مکتب اسلام سفارش های بسیاری در مورد حقوق حیوان ها و نگهداری از آنها شده است و حتی برای کسانی که باعث آزار رساندن به حیوانات شده اند نیز مجازات قرار داده و انسان ها را از عقوبت الهی و عذاب اخروی آن آگاه ساخته است. رسول اکرم صلی الله علیه و آله در روایتی فرموده اند: «بر مالک چهارپایان واجب است که به آنها آب و علف بدهد؛ به خاطر حرمت روح که در حیوان می باشد» (۲۴). در روایاتی نیز آمده است که پیامبر صلی الله علیه و آله در مورد نحوه کشتن و آزار رساندن به گنجشک نیز روایتی به این مضمون دارند که فرمودند: «هر کس که گنجشکی را بدون رعایت حق آن بکشد، خدای تعالی در روز قیامت از او بازخواست خواهد کرد. سؤال شد که ای رسول خدا! حق آن گنجشک چیست؟ فرمود: اینکه او را ذبح کند، نه این که گردنش را بگیرد و سرش را بکند و پرت نماید» (۱۹؛ ۲۵). ایشان همچنین در مورد حق گوسفند فرمودند: حق تعالی سه برکت فرستاده است: آب، آتش و گوسفند که چون گوسفند نگاه دارید خوابگاه ایشان را پاکیزه کنید و خاک از بدنشان پاک کنید (۱۹). آن رسول رحمت (صلی الله علیه و آله) شخصی را دیدند که گوسفندی را خوابانیده و در حالی که پا بر گلوی او نهاده، کارد را تیز می نماید

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

و گوسفند به او نگاه می‌کند. حضرت به آن شخص فرمود: «می‌خواهی او را ذبح کنی یا دو بار او را بمیرانی؟» (۲۲) و در مورد یک اعرابی که با عصا گوسفندان خود را می‌زد، فرمودند: «او را بیاورید؛ اما او را نترسانید!» وقتی که او را آوردند، به او فرمود: «گوسفندان را با عصا مز، بلکه به رفق و نرمی، آن‌ها را پیش و پس کن (۲۳).

ابوذر از پیامبر اکرم (ص) در مورد سواری گرفتن و بارکشیدن از حیوانات نقل کرده که ایشان فرمودند: هیچ حیوانی نیست مگر آنکه هر صبحگاه از خداوند می‌خواهد خدایا مالکی به من عطا کن که مرا به علف سیر کند و از آب بنوشاند و بیش از طاقتم بر من بارنهد (۲۶). همچنین می‌فرمودند: به‌طور ناموزون و نامناسب در حالی که پاهایتان را روی هم انداخته‌اید، بر حیوان‌ها سوار نشوید، و پشت آنها را محفل و مجلس گفتمان خود نسازید؛ یعنی در حالی که ایستاده‌اند، همچنان بر پشت آنها سوار نشوید؛ و مشغول سخن گفتن؛ بلکه پایین بیایید و با هم صحبت کنید! (۲۶).

رسول خدا صلی الله علیه و آله به مدارا و مهربانی کردن با حیوان ضعیف در زمان سوار شدن نیز سفارش کرده اند که: هرگاه بر چهارپایان لاغر سوار شدید، آنها را در منزل هایشان (توقف گاه‌ها) فرود آورید! اگر زمین خشک و بی‌گیاه بود، با شتاب از آن بگذرید، و اگر زمین سرسبز و پر علف بود، آنها در آنجا استراحت دهید! (۲۶؛ ۲۳). و هر موقعی که بر این حیوان‌ها سوار می‌شوید، در طول طریق، حقشان را (در منازل و توقف گاه‌ها) رعایت نمایید! و مانند شیاطین بر آنها سوار نشوید (۲۳؛ ۲)؛ همچنین فرمودند: هر وقتی که یکی از شما بر حیوانی سوار شد، آن را از راه‌های هموار و آسان ببرد؛ و آن را به راه‌های دشوار و سخت نکشاند (۲).

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله همچنین سفارش کردند: «بار حیوانات را عقب تر بگذارید؛ زیرا اگر جلو باشد، خوب راه نمی‌روند؛ چون ساختار بدنشان طوری است که پاهای عقبشان بیشتر تحمل بار سنگین را دارد و راحت‌تر راه می‌روند (۲). ائمه معصومین (علیهم السلام) از جمله مولای متقیان، امام علی (ع) نیز در باب رعایت حقوق حیوانات توسط انسان به نکات جالبی اشاره نموده‌اند. حضرت علی (ع) به متصدیان دریافت مالیات جانداران اینطور سفارش مینمایند که جز خیرخواه مهربان، و امین حافظ، دیگری را بر چهارپایان مگمار، کسی که بر حیوانات سخت‌گیر و آنها را تند نراند، نرنجاند و خسته نکند. وقتی آن امین حافظ گله را از تو گرفت به او سفارش کن شتر را از بچه شیر خوارش جدا نکند، و آن قدر شیرش را ندوشد که به بچه‌ی او زیان برساند. در سوار شدن بر شتران عدالت را رعایت کند و مراعات حال شتر خسته یا زخمی را که سواری دادن برای او سخت است بنماید. آنها را در سر راه به درون آب ببرد و از جاده‌هایی که دو طرف آن علفزار است به جاده بی‌علف نکشاند و هر چندگاه شتران را مهلت دهد تا استراحت کنند و هرگاه به آب و علفزار رسیدند فرصت دهد تا علف بخورند و آب بنوشند (۱).

در مورد حقوق حیوانات باربر نیز حضرت علی علیه السلام به نقل از رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمودند: حیوان، شش حق بر صاحبش دارد که عبارتند از: وقتی که پیاده شد، برای او علف بگذارد؛ هر وقت از آبی عبور کرد، درنگ کند و آب را به او نشان دهد؛ به صورتش نزند؛ زیرا که تسبیح پروردگار می‌گوید؛ پشت او را چون مجلس و مبلمان و جایگاه برای سخنرانی نکند؛ مگر در راه خدا؛ بیش از توان، بارش نکند؛ بیش از قدرت و طاقت از او سواری نگیرد و نخواهد (۲۶).

نگهداری از طیور و حیوانات و نهی از جدا کردن بچه حیوان و جوجه پرند از مادرش

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

از جمله حق حیوان که بر صاحبش واجب است تهیه پناه گاه و حفظ فرزندان آنهاست. امام محمد باقر (ع) فرمودند: خوب است حیوانات در خانه نگاه داشتن مثل مرغ و کبوتر و بزغاله تا آن که اطفال جنیان با ایشان بازی کنند و با اطفال شما بازی نکنند. امام صادق (ع) کبوتر را از مرغان پیامبران نام برده است و حضرت رسول (ص) به شخصی که از تنهایی شکایت میکرد فرمودند یک جفت کبوتر در خانه نگهدار. امام رضا (ع) در وصف حال خروس فرمودند: که هیچ حیوانی حسنش زیاده از خروس سفید نیست و خروس خوش آوازتر از طاووس است و برکتش بیشتر است و تو را آگاه می کند در وقت نمازها (۱۷).

از امیرالمومنین ع نقل شده که فرمودند: به هم خوردن بالهای کبوتر شیطان را طرد می کند و می راند (۱۷). حضرت موسی بن جعفر (ع) نیز فرمودند: شایسته نیست که خانه هیچ یک از شما از سه چیز خالی باشد که آنان خانه را آباد نگه می دارد: گربه، خروس، کبوتر و اگر با خروس انیسی (مرغی) باشد اشکالی ندارد. پیامبر فرمودند: خروس سفید دوست من است و دشمن آن دشمن خداست و فرمود: خروس را دشنام مگوئید که دوست من است و من دوست اویم و دشمن او دشمن من است. قسم به آنکه مرا به حق برانگیخت اگر بنی آدم بداند چه خاصیتها در او نهفته است پر و گوشت او را به سیم و زر بخرد؛ خروس جنیان شریر را از خانه می راند (۱۷).

در خانه امام موسی بن جعفر یک جفت کبوتر بود نر آنها سبز و ماده آن سیاه بود حضرت برای آنها نان خرد می کرد و می فرمود این کبوترها از شب تحرک دارند و انس می گیرند و هیچ گاه در شب بال به هم نمی زنند جز آنکه هر کس داخل خانه باشد از جانوران مودی در امان خواهد بود (۱۷). امام صادق ع فرمودند در خانه هر پیغمبری کبوتری وجود داشت زیرا جنیان با کبوتران بازی می کنند و چون کبوتر در داخل خانه ای باشد با آن سرگرم شده و از کودکان دست برمی دارند (۱۷).

پیامبر (ص) در مورد نگهداری گوسفندان در خانه فرمودند: گوسفند در خانه هفتاد در فقر را بروی انسان می بندد و نیز از آن حضرت است گوسفند در خانه نگه داشتن برکت است. یک گوسفند در خانه یک مقدار برکت است، دو تا دو برابر برکت دارد و سه تا موجب برکت های بسیاری است و نیز آن حضرت فرمودند: گوسفند از حیوانات بهشت است (۱۷). امام ششم (ع) نیز فرمودند: هیچ مومنی در خانه بزغاله ای ندارد مگر آنکه اهل آن خانه را برکت و تقدیسی خواهد بود و اگر دو تا بزغاله داشته باشد هر روز دو بار تقدیس شوند. ایشان فرمودند کبوتر را مانع نشوید در خانه شما لانه گزیند و فرمودند شبانگاه به لانه پرندگان دست نبرید که شب هنگام امان و آسایش آنهاست که در سایه کف رحمت خدا می باشند. امام باقر ع فرمودند: هر کس ما اهل بیت را دوست دارد کبوتر را دوست بدارد (۱۷). امام صادق علیه السلام نقل می کنند که پیامبر صلی الله علیه و آله از بیرون کشیدن جوجه و مرغ از آشیانه و نیز در هنگام خوابشان، نهی فرموده اند (۲۶). پیامبر خاتم صلی الله علیه و آله در مورد شکار پرندگان سفارش هایی کرده اند تا حقوق آنها در حد امکان رعایت شود. یکی از آن سفارش ها، روایتی است که امام صادق علیه السلام از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل کرده اند: «شبانگاهان، جوجه را از آشیانه اش در نکشید؛ چه اینکه پرنده را برای سر بردن هنگام خوابش از لانه بیرون نیاورید تا اینکه صبح شود». مردی سؤال کرد که «هنگام خوابش» چه وقتی است؟ آن حضرت فرمود: شب، هنگام خواب اوست. بنابراین شبانه به سراغش نروید؛ تا اینکه صبح شود، و همین طور جوجه پرندگان را در لانه شان و قبل از پردرآوردن و پرواز کردن شکار نکنید؛ اما زمانی که قدرت پرواز پیدا کردند، می توانید به دنبال شکارشان بروید

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

(۲۶). امام رضاع نیز در مورد شکار نمودن مرغان در شب می فرمودند: شب مرغان را در آشیانه شکار نمودن و جوجه را از آشیانه گرفتن و همچنین حیوانات را در شب کشتن مکروه است (۱۹).

پیامبر (ص) درباره مادران و نوزادان این چنین سفارش کرده اند: «مادران را حیران و واله بچه هایشان نکنید؛ بین مادر و فرزندش جدایی نیندازید که حیران می شوند (۳).

نفقه حیوان شامل چه مواردی است ؟

نفقه و وسایل زندگی حیوان اعم است از خوراک، آشامیدنی، مسکن و هر ماده ضروری برای ادامه حیات. اگر حیوان بتواند در مراتع و دیگر جایگاه های قابل تغذیه زندگی خود را تأمین کند، مالک حیوان می تواند آن را برای چریدن و آشامیدن رها کند و اگر حیوان نتواند از آن جایگاه ها زندگی خود را تأمین کند، واجب است مالک وسایل معشیت حیوان را فراهم کند. در متون فقهی در خصوص نفقه حیوانات آمده است که اگر کسی حیوانی را مالک شود، رسیدگی و نفقه آن حیوان بر اوست؛ جعفر بن محمد بن حسن طوسی نیز در مورد تأمین وسایل معیشت حیوان ها در مبسوط می نویسد: إذا ملک بهیمه فعلیه نفقتها سواء کانت مما یوکل لحمها او لایوکل لحمها، والطیر و غیر الطیر سواء لان لها حرمة* خواه حلال گوشت باشد یا حرام گوشت. پرنده و غیر پرنده نیز فرقی ندارد. زیرا هر کدام برای خود حرمتی دارند (۲).

هر گاه شخص، مالک حیوانی شود، واجب است هزینه آن را برآورد کند و در این حکم، فرقی بین حیوانی که گوشت آن را می شود خورد و حیوانی که گوشت آن را نمی شود خورد، نیست و پرنده و غیر پرنده مساوی است. زیرا حیوان حرمت دارد. این نکته که حیوان حرمت دارد در روایات زیادی به آن تصریح شده است و نکته ای کلیدی در رعایت حقوق حیوانات است. ابوذر می گوید: شنیدم رسول خدا (ص) می فرمود: حیوان می گوید پروردگارا! به من مالکی که اهل راستی باشد و سیرم کند و سیرابم سازد و مرا به کاری افزون بر توان وادار نکند، روزی نما (۲۱).

در نگاه داشتن شتر و گاو و گوسفند

احترام به حیوانات با توجه به آیات مربوطه در قرآن کریم از اهمیت ویژه ای برخوردار است؛ به خصوص اگر آنها را بهره مند از شعور و نیز معرفت نسبت به حق بدانیم، باید به آنها در حد خود احترام گذاشت. در حدیث معتبر منقول است که از حضرت رسول (ص) پرسیدند که کدام مال بهتر است؟ فرمود: زراعتی که آدمی بکارد و در وقت درو نمودن حق خدا را بدهد. گفتند: بعد از زراعت دیگر کدام مال بهتر است؟ فرمود: شخصی که گوسفندی چند داشته باشد و هر جا که آب و علفی یابد آنها را بچراند و نماز را بجا آورده و زکات مال خود را بدهد. گفتند که بعد از گوسفند کدام مال بهتر خواهد بود؟ فرمود که گاو، که در بامداد و پسین شیر می دهد. باز هم پرسیدند: که بعد از گاو کدام مال بهتر است؟ ایشان فرمودند آنها که پا در گل فرو برده و در خشکسال میوه می دهند، یعنی درختان خرما. پس فرمود که نیکو مالی است درخت خرما. سپس پرسیدند بعد از درخت خرما کدام مال بهتر

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

است؟ حضرت رسول جواب نفرمودند. شخصی گفت که چرا شتر را نفرمودید؟ ایشان فرمودند که در شتر مشقت و تعب و دوری از منزل هست و صبح خرج می‌خواهد و شام خرج می‌خواهد.

اگر شخصی قصد خرید شتر را بنماید در روایات در وصف خرید شتر بر حسب ظاهر آمده است که حضرت صادق ع به صفوان شتردار فرمودند که شتری برای من بخر و باید که بدصورت باشد که عمرش درازتر است و در حدیث دیگر نقل شده است که فرمود شتران سیاه بدصورت بخر که عمرشان درازتر می‌باشد و شتران سرخ مو مخربند که عمرشان کوتاه‌تر می‌باشد (۱۹).

امام محمد باقر (ع) داشتن بز شیرده در منزل را توصیه می‌نمودند و می‌فرمودند: هر مؤمنی که در خانه او یک بز شیرده باشد، هر روز یک مرتبه ملکی در طرف صبح ایشان را دعا کند که مطهر و پاک باشید شما و خدا برکت دهد شما را و نیکو باد احوال شما و نیکو بود نان خورش شما (۲۰). رسول رحمت فرمودند: «به شتران، فحش ندهید؛ چون مانع از خونریزی و کشته شدن بشر می‌شوند؛ و آشتی دهنده و مُصلح می‌باشند!» (۲۱).

در آداب خریدن و نگاه داشتن حیوانات

حضرت موسی بن جعفر (ع) فرمودند هر که چهار پای بخرد، بر جانب چپ آن بایستد و موی پیشانی‌اش را به دست بگیرد و بر سرش بخواند سوره حمد و قل هو الله احد و قل اعوذ برب الناس و قل اعوذ برب الفلق و آخر سوره حشر لَوَأْنَزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلٰی جَبَلٍ تا آخر سوره و آیه الكرسي، پس چون چنین کند آن چهارپا امان یابد از جمیع آفت‌ها. امام صادق (ع) نیز فرمودند که چون حیوانی خواهی بخری بگو: اَللّٰهُمَّ قَدِّرْ لِيْ اَطْوَلَهُنَّ حَيَوْهً وَاكْثَرَهُنَّ مَنَفَعَةً وَاخَيْرَهُنَّ عَاقِبَةً. حضرت رسول (ص) نیز فرمودند که در وقت دوشیدن شیر حیوانات اندک شیری در پستان بگذارید تا زائد جمع شود، که اگر تمام را بدوشید شیر دیرتر می‌آید و در حدیث دیگر فرمودند که خوابگاه گوسفندان را پاک کنید و نماز در طویله آنها بکنید که گوسفندان از حیوانات بهشت است (۲۰).

پیامبرص نیز فرمودند: چون کسی بر چهارپایی سوار شود و بسم الله بگوید، ملکی ردیف او می‌شود و او را نگاه می‌دارد تا فرود آید و فرمود که هر که در وقت سواری بگوید: بِسْمِ اللّٰهِ، لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ، اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ هَدَانَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا اَنْ هَدَانَا اللّٰهُ سُبْحَانَ الَّذِيْ سَخَّرَلْنَا هٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِيْنَ* که محفوظ باشد خود و چهارپایش تا فرود آید (۲۰).

نتایج

با توجه به مطالبی که ذکر شد، نتیجه‌ی حاصل آن است که تمامی آنچه که در طبیعت به عنوان آفریده‌ای از مخلوقات خداوند وجود دارند و دارای حیات هستند، دارای حقوق خاصی می‌باشند و از آنجایی که حیوانات جزو جدایی ناپذیر تأمین نیازهای انسان می‌باشد لذا وی باید وضع حیات این موجودات را مطالعه و بررسی کند و حقوق آنها را محترم بشمارد. در این نوشتار، دیدگاه قرآن و سیره پیامبر اسلام و اولیای الهی در مورد حقوق حیوان‌ها بیان شد. پیامبر (ص) در مورد حقوق حیوان‌ها سفارش‌های بسیاری را می‌فرمودند. از مهربانی با حیوانات گرفته تا تأمین خوراک و محل مناسب برای نگهداری آنها و همه را به رعایت حال حیوانات و شکنجه نکردن آنها تشویق و ترغیب می‌فرمودند. حیوان‌ها تجلی قدرت الهی می‌باشند و بشر برای تأمین پوشاک و خوراک و بارکشی و حتی تفریح خود از آنها بهره و فواید بسیاری می‌برد. در این تحقیق نیز به اختصار در مورد حقوق حیوانات

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

در اسلام و سفارش‌هایی درباره نگهداری از آنها و حق و حقوقی که در این دنیا دارند و حتی نفقه آنها، موارد متعددی ذکر شد و این نکات عرض شده این را می‌رساند که دین اسلام دین رأفت و مهربانی می‌باشد و زمانی که حیوانات در جوامع مختلف جایگاهی نداشته و توجهی به آنها نمی‌شده است، دین بزرگ اسلام از کوچکترین تا مهمترین نکات که باعث حق زندگی و آسایش آنها می‌شده است را بطور مکرر تأکید می‌نموده است.

در اسلام حیوانات موجودات دارای شعور و درک و احساس، قلمداد می‌شوند و با توجه به مطالب ذکر شده می‌توان دریافت که نحوه برخورد با آنها بدون تردید بر سلامتی حیوانات و نیز محصولات دامی حاصل از آنها موثر است و هر گونه بی‌توجهی در امر نگهداری و بهداشت دام‌ها و وارد آوردن استرس و آزار رسانیدن به آنها باعث افزایش بیماری دام‌ها، کاهش تولید شیر و گوشت و در نتیجه بیماری آنها در اثر بی‌توجهی ماگشته و با مصرف گوشت و شیر حاصله از آنها ممکن است بیماری‌های عفونی که به آن دچار شده بودند به ما نیز منتقل شود. هر چه دام‌ها محل استراحتشان مناسب نبوده و لاغرتر باشند مستعد مبتلا شدن بیشتر به بیماری‌ها خواهند بود و در نتیجه امنیت غذای تولیدی حاصل از این دام‌ها بیشتر کاهش خواهد یافت. لذا در جهان اسلام توجه ویژه‌ای به تغذیه، نگهداری و پرورش دام‌ها که تاثیر مستقیم بر سلامت روح و جسم انسانها دارد، شده است. در این صورت است که می‌توان انتظار داشت جامعه اسلامی نیز سالمتر و شاداب‌تر گردد و غذای او منظر قدرت الهی و منشأ ظهور نور ایمان در قلوب انسانها گردد.

منابع:

امام علی (ع)، (۱۳۸۹)، نهج البلاغه، ترجمه و شرح: محمد دشتی، قم: موسسه قرآن و نهج البلاغه، چاپ ۱، جلد ۱.

جعفر بن محمد بن حسن طوسی، (۱۳۷۸)، المبسوط فی فقه الامامیه، تصحیح و تعلیق: السید محمد تقی کشفی، تهران: مکتبه مرتضویه لاحیاء آثار جعفریه، چاپ سوم.

حسام الدین متقی هندی، (۱۴۰۹)، کنز العمال کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال، بیروت: انتشارات مؤسسه الرساله.

سوره انعام، آیه ۳۸.

سوره انعام، آیه ۴۱.

سوره تکویر، آیه ۵.

سوره سجده، آیه ۲۷.

سوره طه، آیه ۵۴.

سوره فرقان، آیه ۴۹.

سوره مومنون، آیه ۲۱.

اولین همایش ملی رهیافت های علوم کشاورزی در پرتو قرآن

اسفند ماه ۱۳۹۴

دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان

سوره مومنون، آیه ۲۲.

سوره نحل، آیه ۷۹.

سوره نحل، آیه ۸۰.

سوره نحل، آیه ۶۸ و ۶۹.

سوره یس، آیات ۷۱-۷۳.

شهید سید عبدالحسین دستغیب، (۱۳۶۱)، اخلاق اسلامی، تصحیح: سید محمد هاشم دستغیب، تهران: دفتر نشر محراب، چاپ ۱، جلد ۱.

شیخ حسن فرزند شیخ طبرسی، (۱۳۷۰ شمسی)، مکارم الاخلاق، ترجمه میر باقری، قم: شریف رضی، چاپ: چهارم، جلد ۱.

شیخ کمال الدین دمیری، (بی تا). حیاة الحیوان الکبری، بیروت: انتشارات دار الفکر.

محمد باقر مجلسی، (۱۳۸۹)، حلیه المتقین، یاس بهشت، شماره پنجم، جلد ۱.

محمد بن حسن حر عاملی، (۱۴۰۹)، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، قم: مؤسسه ال بیت علیهم السلام، چاپ اول.

محمد محمدی ری شهری، (۱۳۷۹)، میزان الحکمه، ترجمه حمید رضا شیخی، قم: انتشارات مؤسسه دارالحدیث، چاپ دوم.

محمد باقر مجلسی، (۱۴۰۳)، بحار الانوار، بیروت: مؤسسه الوفاء، الطبعة الثانية، جلد ۶۴.

محمد باقر مجلسی، (۱۴۰۳ق)، بحار الانوار، لبنان بیروت: مؤسسه الوفاء، چاپ دوم.

محمد بن حسین شریف رضی، (۱۴۲۲ق)، المجازات النبویة، تصحیح مهدی هوشمند، قم: دارالحدیث.

محمد بن علی صدوق، (۱۴۱۳ق)، من لا یحضره الفقیه، تصحیح و تعلیق علی اکبر غفاری، قم: انتشارات جامعه مدرسین.

محمد بن یعقوب کلینی، (۱۳۶۷)، الکافی، تصحیح و تعلیق علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتب الإسلامیة.